

הגבול מעבר לגבול: המשגת הגבול ותפישת גבולות המדינה בקרב המתנחלים ביו"ש

חגי הוברמן

בבוקרו של כ"ח באייר תשכ"ז, היום השלישי של מלחמת ששת הימים, היתה חטיבת הצנחנים שרויה בעיצומן של הקרבות הקשים לשיחרור העיר העתיקה. בתוך זמן קצר עתיד יהיה מפקד החטיבה, מוטה גור, להשמיע את קריאתו ההיסטורית "הר הבית בידינו". חנן פורת, חייל מילואים צעיר בן 23, היה מצוי אותה שעה בהסתערות עם חבריו לעבר חומות העיר העתיקה, כשלפתע חש חבטה בכתפו. הוא הסתובב וראה את חברו מילדות, אבינועם עמיחי. "אז מה חנן, מחר בכפר-עציון?" צהל אבינועם. עיניו של חנן נצצו: "בוודאי".

למחרת היום, בבוקר שאחרי שיחרור ירושלים, החטיבה עדיין בסערת המלחמה, התארגנו הצנחנים להמשך הלחימה בזירה אחרת – בחזית הסורית. עודם מתכוננים לנסיעה לכיוון הגולן, כשקני הרובים עדיין לוהטים, פנה חנן לאחד הלוחמים, מיכה חורין מטירת-צבי, ושאל אותו: "נו מיכה, אתה בא איתנו לכפר-עציון? אנחנו מקימים מחדש את כפר עציון". הוא שאל זאת עוד לפני שידע בוודאות אם גוש-עציון בכלל שוחרר בידי צה"ל.

מי שיחפש מהי נקודת ההתחלה המדויקת של מפעל ההתיישבות ביהודה ושומרון אחרי מלחמת ששת הימים, ימצא אותו בשני רגעים אלו, בעיצומה של המלחמה. בני כפר-עציון, שהיו ילדים קטנים במלחמת העצמאות, כשהקיבוץ שהקימו הוריהם בשנת 1943 חרב ב-1948, ביקשו לחזור ולהקים את הקיבוץ החרב.

הם היו המייצגים של הזרם המעשי בציונות-הדתית: אנשי התנועה הקיבוצית שהוריהם היו שותפים בפועל להתיישבות ולמאבק של הקמת המדינה. החבורה הזו, כפי שנראה בהמשך, השתייכה לאסכולת הציונות-המעשית הקלאסית, זו שדגלה בשיטת "עוד דונם ועוד עז". הקו המנחה שלה היה הסיסמא שקבע טרומפלדור בתל-חי בתחילת המאה: "במקום בו תחרוש המחרשה היהודית את התלם האחרון, שם יעבור גבולנו". גבול המדינה, לפי תפיסה זו, לא ייקבע בהסדרים מדיניים, או לפחות לא רק בהסדרים מדיניים, אלא בקביעת עובדות בשטח. ההסדרים המדיניים, אם כבר יהיו כאלו, יצטרפו רק לתת ביטוי מדיני-פוליטי לעובדות שייקבעו בשטח. יוחנן בן-יעקב, אחד מבני כפר-עציון וממקימי הקיבוץ המחודש, ניסח זאת בסדרת מאמרים שפירסם בבטאון תנועת בני-עקיבא "זרעים" בשנות השבעים, במשפט "ההתיישבות – מסד למפת הריבונות". המאמרים עסקו בהשפעתם של חניית תל-חי ויישובי חומה-ומגדל על קביעת הגבול. ראשוני המתנחלים ראו עצמם כממשיכי דרכם של מקימי חניית תל-עמל ושאר יישובי חומה-ומגדל.

עם זאת, השקפת עולמם של הבנים, שמייצגם המובהק היה חנן פורת ז"ל, היתה מורכבת: מחד גיסא, הרצון לחזור להקים את הקיבוץ בו גדלו. מאידך גיסא: בהקמת כפר-עציון הם ראו סמל למאבק על ארץ ישראל כולה, מתוך אמונה דתית בלתי מעוררת שארץ-ישראל היא ארצו של העם היהודי ורק של העם היהודי, וזכותו הדתית וההיסטורית של העם היהודי להתיישב בכל חלקי ארץ ישראל גוברת על פני כל שיקול אחר. את הביטוי התנ"כי, הבטחת ה' לרחל אמנו בספר ירמיהו "ושבו בנים לגבולם" ראו גם במקרו וגם במיקרו – גם כביטוי למאבקם האישי, וגם שובו של עם ישראל כולו לארץ-ישראל. מלחמת ששת הימים היתה בעיניהם השלמת מלחמת העצמאות שהסתיימה בטרם הושגו כל יעדיה.

לשני היעדים הללו נוסף יעד שלישי, יעד מדיני: למחוק את הקו-הירוק. למחוק את הגבול הישן בין ישראל וירדן, אותו ראו כגבול בלתי טבעי, גבול זמני שנוצר מאילוצי מלחמת העצמאות, אבל בוודאי לא היה אמור להיות גבול הקבע המזרחי של מדינת ישראל. המושג "קווי 67" – כשעדיין נקראו "קווי 48" – היה בעיניהם דוגמא למושג בזוי, שיש למחוק כליל מהלקסיקון הפוליטי הישראלי.

בראיה הצינונית-דתית, בניגוד לראיה הרוויזיוניסטית של "שתי גדות לירדן", הגבול המזרחי הטבעי של מדינת ישראל הוא נהר הירדן. באופן פרדוכסלי, לראיה הזו היו שותפים גם גורמים בתנועה הקיבוצית, שדגלו בתפיסת ארץ-ישראל השלמה, מבית מדרשו של יצחק טבנקין, ממנהיגי הקיבוץ-המאוחד ואחדות-העבודה. את השותפות הזו נראה בהמשך לכל אורך הדרך.

המעמד המשפטי

והיה להם אפילו גיבוי משפטי: שלושה עשורים אח"כ, בחודש מאי 2003 קיימה מועצת יש"ע יום עיון, בו נדונה תוכניתה המדינית החלופית לתוכנית "מפת הדרכים" שעמדה אז על סדר היום המדיני. ביום העיון הרצתה גם פרופ' טליה איינהורן, עמית מחקר בכיר במכון TMC Asser למשפט בינלאומי פומבי ופרטי ומשפט אירופי בהאג, הולנד, ופרופסור למשפטים במחלקה לכלכלה ומנהל עסקים באוניברסיטת אריאל העוסקת רבות במשפט הבינלאומי. פרופ' איינהורן גילתה, כי המשפט הבינלאומי לגבי ארץ-ישראל, נובע מכתב המנדט שקיבלה בריטניה ממועצת חבר הלאומים בשנת 1922, בעקבות ועידת סן-רמו מאפריל 1920 שהחליטה להעניק לה את המנדט על ארץ-ישראל. על פי כתב המנדט הבריטי, כל ארץ ישראל המערבית, בין הירדן והים, מיועדת להיות חלק מהבית הלאומי היהודי על פי הכרזת בלפור. סעיף 2 בכתב המנדט מצהיר בפירוש שעל המנדטורי (כלומר בעלי המנדט הבריטים) מוטלת האחריות "ליצור בארץ תנאים פוליטיים, מנהליים וכלכליים, אשר יבטיחו את הקמת הבית הלאומי היהודי, כמפורט במבוא, ואת פיתוחם של מוסדות עצמאיים, וכן את שמירת הזכויות האזרחיות והדתיות של כל תושבי פלשתינה, ללא הבדל גזע ודת".

העובדה שהמנדט הבריטי הסתיים בה' באייר תש"ח, 15 במאי 1948 – הסבירה פרופ' איינהורן - אינה מעלה ואינה מורידה מבחינת המשפט הבינלאומי. זה ממשיך להתבסס על כתב המנדט, כיוון שזה היה המסמך הבינלאומי הראשון שעסק בארץ-ישראל. אחריו היתה אמנם החלטת האו"ם 181 מ-29 בנובמבר 1947, ההחלטה המפורסמת על חלוקת הארץ לשתי מדינות, יהודית וערבית, אבל הערבים דחו אותה ופתחו במלחמה שנגמרה בהפסקת אש, ללא הגדרת גבולות. החלטה 181, מבחינה משפטית איבדה את תוקפה. ההחלטה שנשארה בתוקף היא זו של חבר הלאומים מ-1922, המתייחסת לכל מערב ארץ-ישראל, בין הים והנהר, כולל כל חבלי יהודה ושומרון, כולל רצועת עזה.

מסכמת פרופ' איינהורן: "זכותו ההיסטורית של עם ישראל לריבונות בארץ-ישראל הוכרה על-ידי הקהילה הבינלאומית והיא מבוססת במשפט הבינלאומי. ישראל איננה מחויבת, על-פי המשפט הבינלאומי, לתמוך או להסכים להקמת מדינה ערבית נוספת לצדה בעבר הירדן המערבי. הסכמי אוסלו נועדו, על-פי לשונם, להביא ל"שלום צודק, בר-קיימא וכולל". ואולם, מאז כניסתם לתוקף היינו עדים לא לשלום אלא לאלימות הגרועה ביותר שידענו מאז הקמת מדינת ישראל. על-פי המשפט הבינלאומי, לישראל זכות מלאה לשקוד על אכלוסה של ארץ-ישראל בהתיישבות יהודית צפופה, תוך הגשמת העקרונות שקבע חבר הלאומים בכתב המנדט המקורי".

הכיפות הסרוגות: מיעוט בקרב המתנחלים

הסטיגמה הציבורית מציגה את חובשי הכיפות הסרוגות, ובעיקר את 'נערי הגבעות' בעלי הכיפות הגדולות והפיאות, כאילו הם המייצגים האוטנטיים של ציבור המתנחלים. אין טעות ואין סילוף גדולים מאלו. מפעל ההתיישבות אכן החל ביוזמת חובשי הכיפות הסרוגות, אבל המציאות כיום שונה בתכלית השינוי. מחקר שנערך במחלקת המחקר של מועצת יש"ע בחודש דצמבר 2011 בנוגע להשקפותיהם הדתיות של תושבי יו"ש מעלה ממצאים מפתיעים. האוכלוסייה ביהודה ושומרון

כוללת נציגות משמעותית של שלושת המגזרים המרכזיים בחברה הישראלית, ורחוקה מלהיות נחלתו של ציבור או מגזר מצומצם מסוים.

לפי הנתונים שנאספו מיישובי וערי יהודה ושומרון עולה כי רק כשליש מתושבי האזור משתייכים לזרם המגדיר את עצמו 'דתי-לאומי' ואילו היתר – שניים מכל שלושה תושבים – מזוהים עם הציבור החרדי או החילוני.

המגמה לא השתנתה מאז בוצע המחקר. על פי נתונים מעודכנים של מועצת יש"ע, מתוך 370 אלף תושבי יהודה ושומרון היהודים, נכון לדצמבר 2013, 120 אלף מוגדים כחילונים, 120 אלף הם חובשי כיפות סרוגות, וכ-140 אלף חרדים. רוב החרדים מרוכזים בשתי ערים גדולות, ביתר עלית וקרית ספר, רוב החילונים במועצות המקומיות, ובשתי הערים הנוספות מעלה-אדומים ואריאל, ורוב חובשי הכיפות הסרוגות מתגוררים ביישובים המאוגדים במועצות האזוריות.

בקרב תושבי המועצות המקומיות, המונות כ-90,000 תושבים, 45% מזוהים עם המחנה הדתי-לאומי, 46% חילוניים ו-9% בלבד חרדים.

בקרב תושבי הערים מסתמן רוב מוחלט לתושבים שאינם דתיים-לאומיים. מתוך כ-160,000 תושבי הערים, כ-62% מזוהים כחרדים, 29% כחילונים, ורק 9% דתיים-לאומיים.

במועצות האזוריות, המאגדות את היישובים הקהילתיים הקטנים, מסתמנת מגמה הפוכה. מתוך כ-120,000 תושבי המועצות האזוריות, כ-62% נמנים על הזרם הדתי-לאומי, 31% משתייכים לציבור החילוני ו-7% בלבד מוגדרים כחרדים. 'נערי הגבעות' הם מיעוט שולי שבשולי בקרב ציבור המתנחלים. משקלם בתקשורת גדול אלפי מונים ממשקלם האמיתי בציבור. השפעתם על הציבור והמהלכים ביו"ש אפסית. עיקר פירסומם הוא בתקשורת המחפשת את הסיפורים הססגוניים.

זו הסיבה שגם כאן לא תהיה התייחסות לעמדתם או להתנהגותם של גופים שוליים אלו.

תוכניות מדיניות של הנהגת המתנחלים

בניגוד לרושם בציבור, שאלת ערביי יו"ש, הפלשתינים, העסיקה לא מעט את הנהגת המתיישבים. בשנות השבעים הם היו חלק מהאסכולה של מדינת ישראל בכלל, אותה ניסחה ראש הממשלה גולדה מאיר ז"ל באמירתה "אין עם פלשתיני". מדיניות החוץ הישראלית בשנים 1967-1977, ומאוחר יותר בשנים 1984-1988, התבססה על האוריינטציה הירדנית, שגרסה כי שאלת הריבונות ביהודה ושומרון תוכרע במסגרת הסכם שלום יושג בין ישראל וירדן, במהלכו יוחזרו שטחים לממלכה הירדנית, אולם לא בקווי 67 אלא על פי מפת תוכנית אלון (על כך בהמשך). בהסכם קמפ-דיוויד בן ישראל ומצרים מספטמבר 1978, הסכימה ישראל לראשונה בהסכם מדיני חתום להעניק אוטונומיה לאוכלוסיה הפלשתינית ביו"ש, במנותק מהסכם עם ממלכת ירדן. רק אחרי שחסיין מלך ירדן הודיע על התנתקותו מיהודה ושומרון ביולי 1988, אימצו כל מנהיגי ישראל דאז – ראש הממשלה יצחק שמיר, שר הביטחון יצחק רבין ושר החוץ שמעון פרס – את התפיסה שההסכם המדיני יתבסס על מתן אוטונומיה לאוכלוסיה הפלשתינית, שיושג בשיחות עם מנהיגים פלשתינים תושבי יו"ש, על בסיס הסכם קמפ-דיוויד.

זאת היתה התפיסה הממשלתית. לחנן פורת ז"ל, מחולל מפעל ההתיישבות, היתה תפיסה כוללת לגבי הפלשתינים. זו היתה תוכנית מפורטת לפרטי-פרטים, שהתייחסה לכל ההיבטים ביהודה ושומרון, ובה שלושה שלבים: א. מיגור הטרור ופירוק הרשות הפלשתינית. ב. מנהלים עצמיים אזוריים של הפלשתינים תחת שלטון ישראל. ג. פתרון הקבע: התיישבות וריבונות ישראל ביש"ע והשתלבות האוכלוסייה הערבית במסגרת מרחבית. לאוכלוסיה הערבית, על פי תפיסת חנן פורת ז"ל, יש להציב שלוש חלופות: מי שיבקש אזרחות ישראלית ויסיכים לקבל את מרות מדינת ישראל, יקבל זאת. מי שלא יהיה מוכן להיות אזרחי אבלי גם לא

יפעל באלימות נגד המדינה, יקבל את כל זכויות התושב: מגורים, מקורות פרנסה על מנת שיוכל לחיות בכבוד, וכל התנאים הסוציאליים כולל רפואה וחינוך, ללא זכויות פוליטיות. מי שיפעל באלימות נגד המדינה יגורש בכוח.

במשך שנים רבות הירצה חנן את תוכניתו בפורומים שונים, אבל רק בחודש חשוון תשס"ד, נובמבר 2003, הוא העלה אותה על הכתב ופירסם אותה בעלונו "מעט מן האור" תחת הכותרת "תוכנית מפת ארץ ישראל – תוכנית מדינית לביסוס הריבונות, הביטחון וההתיישבות בארץ ישראל". "תוכנית מפת ארץ ישראל" של חנן נועדה להיות התשובה הציונית לתוכנית המדינית האמריקנית "מפת הדרכים", שממשלת שרון אימצה, למגינת לב נאמני ארץ ישראל.

ב-28.4.2003, התכנסו חברי ההנהלה המורחבת של מועצת יש"ע ועוד כמה ח"כים, ליום עיון מדיני באלון-שבות בגוש-עציון, לדון בפירסום תוכנית מדינית כחלופה למפת הדרכים. את מפת התוכנית, שכונתה "תוכנית הרצפים", הכין ההידרולוג ד"ר חיים גבירצמן. העקרונות המנחים של התוכנית היו: לא תוקם מדינה פלשתינית, לא תהיה ריבונות זרה ממערב לירדן, לא יהיה פינוי יישובים, ולהתיישבות היהודית כמו גם ליישובים הפלשתיניים תהיה יכולת התנהלות וקיום עצמי.

"תוכנית הרצפים" היא מפת הסדר ביניים, המחלקת את יו"ש על פי העיקרון של "הפרדות ללא עקירת יישובים". במפה הזו שורטטו גושי התיישבות נרחבים הכוללים את כל היישובים ביו"ש, כשהם משאירים את היישובים הערביים בגושים משלהם. החיבורים בין הגושים השונים יהיו באמצעות גשרים ומחלפים, שייצרו רצפים תחבורתיים בין כל הגושים היהודיים, ובין כל הגושים הערביים, בלי שיווצר חיכוך בין האוכלוסיות. (בתוכנית חסרה התייחסות לכמה שאלות לא פשוטות, כמו אזרחות התושבים הפלשתינים, גידור הקנטונים כן או לא, ועוד).

הוויתור היחיד בתוכנית, הקיים כבר ממילא, היה על המימוש המידי של הזכות להתיישב בכל מקום בארץ-ישראל. והרי גם במצב הנוכחי אף אחד במועצת יש"ע

לא מתכנן הקמת יישובים בשטחי A.

אלא שבסיכומו של דבר גבר יד הזרם הקיצוני במועצת יש"ע, שסירבה לאמץ את התוכנית שהיא בעצמה יזמה, כתוכניתה הרשמית. מי שאימץ אותה באופן אישי היה מזכ"ל מועצת יש"ע עדי מינץ. מינץ גיבש תוכנית מדינית מקפת, אותה גיבש עם אורי אליצור, שכותרתה "שלום בארץ". גם הצעתו של מינץ מבוססת על מפה הנקראת "מפת הרצפים - הפרדה תחבורתית הכל זורם". המפה של מינץ דומה מאד למפה שהכין חיים גבירצמן. גם היא מתבססת על הפרדה תחבורתית בין האוכלוסיה הפלשתינית ובין האוכלוסיה הישראלית, כך שכל אחד משני הגושים, הישראלי והפלשתיני, יינה מרצף המאפשר תנועה חופשית מליאה מכל מקום לכל מקום, ללא מחסומים, וללא חיכוכים מיותרים, באופן המאפשר ניהול משק וכלכלה וחיי קהילה נאותים. ללא השקעות ענק ניתן להקים בשטח שתי מערכות כבישים זמינות ומודרניות, ובלתי תלויות זו בזו.

המפתיע הוא שרובה של התוכנית כבר קיים בשטח, וביצועה ידרוש רק שיפוצים והרחבות. קיימים גם כמחצית המחלפים והגשרים הדרושים כדי ששתי המערכות תהיינה בלתי תלויות זו בזו.

ההפרדה הזו, על פי הצעת מינץ, תהיה "הפרדה גמישה". על פי התנאים הביטחוניים ויחסי השכנות המשתנים ניתן יהיה לפתוח או לחסום חלקים מן המעברים מרשת הכבישים הפלשתינית אל הרשת הישראלית.

מכאן מציע מינץ כי מדינת ישראל תחיל את ריבונותה על כ-60% משטחי יו"ש, הכוללים את כל אזורי ההתיישבות היהודית, ואת כל השטחים הנדרשים ל"גבולות ברי הגנה" היינו את בקעת הירדן שטח הגבעות השולטות והאזור הכפרי במערב שומרון, מערב בנימין, גוש עציון ודרום הר חברון. ישראל תספח כ-300 אלף ערבים פלשתינים, תושבי הכפרים הקטנים המפוזרים באיזורים דלי האוכלוסיה ביו"ש (בקעת הירדן, מדבר יהודה, מערב השומרון, דרום הר חברון, גוש עציון מזרח, מערב בנימין, ועוד). הסיפוח יכול להיעשות בהדרגה לאורך כמה שנים, אולם בסוף

התהליך תושבים אלה כמו תושבי מזרח ירושלים יהיו אזרחי ישראל לכל דבר. "תוספת זו" – קובע מינץ – "תגדיל את שיעור הערבים בישראל (כיום 1.4 מליון כולל מזרח ירושלים) מ-19.7% ל-23.5%. מדינת ישראל יכולה לעכל תוספת של כ-4% (מתוך 7.3 מליון) בלבד ללא פגיעה דרסטית באופייה היהודי".

במקביל, יוקם מנהל עצמי של האוכלוסייה הערבית הפלשתינית שתכלול את תושבי הרצף הפלשתיני, הרצף הזה שחלקו יהיה רצף תחבורתי יתוחם בתיחום מנהלי. הרצף יכלול את הערים הגדולות והבינוניות והכפרים שביניהן מג'נין ועד דרום הר-חברון בהם יושבים כ-900 אלף פלשתינים. המינהל העצמי יהיה אחראי לניהול השוטף של האוכלוסייה הערבית בתחומי השירותים המוניציפליים, חינוך, בריאות, חברה וכלכלה.

מינץ אף הציע כי תוכנית המינהל העצמי תאפשר לפלשתינים להתפתח ולהתרחב על פי תוכניות מיתאר מקצועיות והוגנות. יוקצו משאבי קרקע להתפתחות, לבניה, למסחר ותעשייה, בהתאם לצורכי הגידול הטבעי של האוכלוסייה. כל זאת בהתחשב בצרכי הביטחון של מדינת ישראל, ומבלי לפגוע בערכי שמירת הטבע והסביבה. ההתיישבות היהודית תורחב ותבוסס על פי תוכנית אב שתוכן לשם כך.

עוד מעקרונות תוכנית מינץ: ישראל תשמור לעצמה את הזכות להתערב אם תגיע למסקנה שהסמכויות המוקנות למינהל השלטון העצמי מנוצלות למעשי חבלה, לטרור או לחתרנות. האחריות לביטחון תהיה באופן מלא בידי מדינת ישראל וינתן חופש פעולה מלא לצה"ל בכל שטחי יש"ע. ישראל תשמור בידיה את האחריות על משאבי טבע ותשתיות יסוד כגון מים, כבישים ואדמות מדינה.

לגבי הפלשתינים, המינהל העצמי יפתח בהדרגה מערכת של זיקות לממלכה הירדנית, שתיבנה ותוגדר במר"מ בין הפלשתינים והירדנים. ישראל, מצידה, תיזום לחץ בינלאומי על ירדן להעניק להם אזרחות ירדנית.

בשנת 2012, ערב בחירתו כיו"ר הבית היהודי, פירסם גם מזכ"ל מועצת יש"ע בעבר נפתלי בנט תוכנית מדינית, בשם "תכנית שבע הנקודות לניהול הסכסוך הישראלי-ערבי ביהודה ושומרון", ואלו עיקריה:

1. החלת הריבונות הישראלית על השטחים הישראליים ביהודה ושומרון (שטחי C) באופן חד-צדדי. העולם לא יכיר בריבונותנו שם, כפי שאינו מכיר בריבונותנו בכותל המערבי, בשכונות רמות וגילה שבירושלים וברמת הגולן. העולם יתרגל לכך עם השנים.

השטחים שיסופחו יוצרים רצף טריטוריאלי ישראלי וכוללים את בקעת הירדן, ים המלח, גוש נתב"ג, אריאל, מעלה אדומים וכל ההתיישבות הישראלית ביהודה ושומרון. תושבי תל אביב, גוש דן, ירושלים וכל המדינה יחיו בביטחון ונהיה כולנו מוגנים אל מול איום ממזרח.

2. איזרוח מלא של 50,000 הערבים החיים בשטחים הישראליים המסופחים: כך נשמוט לחלוטין את הקרקע מתחת לטיעון האפרטהייד. בשטחי C חיים 350,000 יהודים, ורק 50,000 ערבים. הם יהפכו לאזרחים ישראלים לכל דבר. על פי מתווה זה אף ערבי ואף יהודי לא יגורש מביתו.

3. אוטונומיה מלאה עם רצף תחבורתי בשטחים שבשליטת הרשות הפלשתינית: ערבי יוכל להגיע מכל נקודה לכל נקודה ביו"ש ללא מחסומים וחיילים. כמו שאנו לא אוהבים לעמוד בפקקים ארוכים, כך גם הערבים. יצירת רצף כזה אינה דבר פשוט, אך בהשקעה חד-פעמית של מאות מיליוני דולרים ניתן להגיע לכך. בנט טוען כי אין הכוונה ליצור מערכות כבישים נפרדות, אלא רק פתיחת חסמים בנקודות קריטיות. היום הערבים והיהודים נוסעים על אותה מערכת כבישים וכך זה צריך להימשך.

4. אף פליט פלשתיני מארצות ערב לא נכנס לתוך יהודה ושומרון: זאת, בניגוד לתפיסת המדינה הפלשתינית אשר מאפשרת קליטת מיליוני פליטים פלשתינים שיזרמו לתוכה מכל ארצות ערב. מצער שגם נתניהו בנאום בר-אילן קיבל את הרעיון שפליטים פלשתינים ייקלטו בשטחי המדינה הפלשתינית. זו טעות פטאלית שתוביל

לאסון דמוגרפי בלתי הפיך. מרגע שמיליוני פליטים מלבנון, סוריה, מצרים וארצות ערב יכנסו ל"ש ויצ"פ את השטח, לא נוכל להחזיר את הגלגל לאחור. לכן אין להסכים לכניסת אף פליט לשטחי יו"ש. צאצאי הפליטים חייבים להיקלט בארצות מגוריהם, ובכל מקרה לא בשטח שממערב לירדן.

5. מטריה ביטחונית ישראלית מלאה על כל שטחי יו"ש: התנאי להצלחת כל התכנית הוא שקט בשטח. השקט מושג רק בגלל שצה"ל הוא השולט העליון בשטחי יו"ש. אם צה"ל ייצא, החמאס ייכנס. כך קרה בעזה עם החמאס, ובדרום לבנון עם החיזבאללה.

6. קיבוע הניתוק בין עזה ליהודה ושומרון. בניגוד לרעיון 'המעבר הבטוח', אין לחבר בין עזה לבין יהודה ושומרון. חיבור כזה יזרים את כל צרותיה של עזה לתוך יהודה ושומרון השקטים.

עזה מסתפחת בהדרגה למצרים. אל לנו לקחת אחריות על עזה. הלוא גירשנו בכוח 8,000 ישראלים מבתיים בגוש קטיף, יצאנו עד הסנטימטר האחרון ובתמורה קמה מדינת חמאס. עכשיו צריך להעביר את הנטל למצרים.

7. השקעה כלכלית מסיבית לדו-קיום בפועל של ישראלים וערבים בשטח: בניית מחלפים, שיפור תשתיות, אזורי תעשייה משותפים. שלום צומח מלמטה – דרך התושבים, האנשים בשטח וחיי היום יום. במקום לבלות לריק בקוקטיילים דיפלומטיים באוסלו, ז'נבה וקמפ דייוויד, צריך לייצר שיפור ממשי בשטח, אצל האנשים האמיתיים. למשל: מזמן היה צריך לבנות מחלף באזור חיזמה שבחבל בנימין. כל בוקר אלפי ישראלים וערבים עומדים בפקק משותף ומיותר, וכבישים אלו גם הם מקור לתאונות דרכים.

אלו, בקצרה, התוכניות המדיניות המרכזיות של גורמים בכירים בימין האידיאולוגי ובהתיישבות ביהודה ושומרון. כולן מבוססות על העיקרון ההתיישבותי הוותיק, עוד מימי חומה-ומגדל, שהתיישבות בסופו של דבר תקבע את גבולות המדינה, ולא להיפך.

שיתוף פעולה עם יגאל אלון

מחוללי ההתיישבות, אנשי הציונות-הדתית, ראו עצמם כממשיכי החלוצים של יישובי חומה ומגדל. שהרי זו היתה התפיסה המובילה בכל תולדות הציונות: קביעת עובדות של התיישבות יהודית בלב איזורים ערביים מתוך שיקולים מדיניים. הקמת ארבע הנקודות בגליל העליון בשנים 1918-1919 - תל-חי וחברותיה - לא נועדה אלא כדי לתקוע יתד יהודית בלב הישוב הערבי בגליל. באסיפה של "הוועד הזמני לארץ ישראל" ב-26 בפברואר 1920, שבוע לפני נפילת תל-חי, אמר חבר הוועד דוד בן-גוריון: "ואם אנחנו נברח לפני שודדים אז באופן כזה נצטרך לעזוב לא רק את הגליל העליון כי אם את כל ארץ-ישראל". עובדה היא כי למרות המפלה הצבאית המאבק על ההתיישבות באצבע הגליל הכריע את קביעת הגבול הצפוני.

גם יישובי חומה-ומגדל קמו כולם בשנות השלושים דווקא בתוך האיזורים הערביים כדי לטרפד את מזימות הבריטים לקרוע חבלי מולדת אלו מהיהודים כשם שעשו לעבר הירדן. "ספר תולדות ההגנה" (כרך ב', עמ' 852) יסכם לימים כך את הרעיון: "החשבון המדיני, היינו הצורך לתקוע יתד באזורים חדשים בארץ כדי להכביד על כל מזימה לקרוע חלקים ממנה כמו שנקרע בשעתו עבר-הירדן המזרחי, הוא שצריך לעמוד בראש כל החשבונות. את כל האמצעים הכספיים הכלכליים ואף הביטחוניים יש להתאים לצרכים המדיניים".

גם ההתיישבות היהודית בגוש-עציון נועדה עוד מהשנים שלפני קום המדינה לקבוע עובדות של שבירת רצף ההתיישבות הערבית בין ירושלים לחברון. מעניין לקרוא בנושא זה את דבריו של אורי פינקרפלד, חבר קיבוץ רבדים ומזכיר הקיבוץ-הארצי בעבר, שכתב על קיבוץ רבדים בגוש-עציון שבו היה חבר: "ההתיישבות בהר-חברון, באיזור צפוף אוכלוסין ערבים, אינה מהווה בעיה בשבילנו. כחניכי השומר הצעיר

היינו חסידי ארץ-ישראל השלמה והגדולה האמיתיים. "ציונות גדולה" כפי שלמדנו היא "ריכוז רוב העם היהודי בארץ-ישראל וסביבותיה". כלומר: כל מה שהוא ארץ-ישראל במובן הרחב ביותר - הוא טוב בשבילנו. וככל שהמקום רחוק יותר מהמרכז, ככל שהשממה בו מרובה יותר, ככל שהוא חלוצי יותר - כך התלהבנו ממנו והעדפנו אותו כיעד המתאים להתיישבותנו... ("גוש עציון מראשיתו ועד תש"ח", "עידן" מס' 7, הוצאת יד בן-צבי, תשמ"ח).

כדי להבין את השפעת ההתיישבות על קביעת הגבולות, חובה לסקור את ההיסטוריה של מפעל ההתנחלויות, מראשיתה.

בתחילת מפעל ההתיישבות, בסוף שנות ה-60 של המאה ה-20, שיתוף הפעולה של המתנחלים נרקם דווקא עם מי שייצג את הזרם ה'יוני' באותה עת במערכת הפוליטית - יגאל אלון, תלמיד מובהק של טבנקין. חודש אחרי מלחמת ששת הימים, בח' בתמוז תשכ"ז, 16 ביולי 1967, הניח אלון על שולחן הממשלה מסמך תחת הכותרת "עתיד השטחים ודרכי הטיפול בפליטים". את השם הרשמי של המסמך הזה איש אינו זוכר כיום. כולם מכירים את השם העממי שלו, "תוכנית אלון".

בתחילתה, לא הוצגה התוכנית בצורה גראפית - מפה - אלא כרשימת עקרונות כלליים. הסעיף הראשון של התוכנית קבע כי "נהר הירדן והקו החוצה את ים המלח באמצעו יהוו את גבולה של ישראל ממזרח" - בדיוק על פי השקפת נאמני ארץ ישראל השלמה.

שאר סעיפי התוכנית סתרו את השקפת המתנחלים הראשונים. מפת התוכנית סיפחה לישראל את בקעת הירדן ומדבר יהודה, מזרח הר חברון, תיקוני גבול קלים באזורי דרום הר-חברון, לטרון ואזורים רבים במערב יהודה ושומרון, במורדות השולטים על מישור החוף. רוב שטחי השומרון ובנימין, השטחים שמצפון לירושלים, אמורים היו להימסר לירדן תמורת הסכם שלום, באמצעות 'פרוזדור' טריטוריאלי ירדני באיזור יריחו.

הבסיס לשיתוף הפעולה בין יגאל אלון לנאמני ארץ-ישראל השלמה התבסס על היות תוכניתו אקטיבית, מעשית: אחד הסעיפים בתוכנית קבע במפורש כי "בשטחים שיחברו לישראל תוקמנה היאחזויות התיישבותיות וייבנו בסיסים צבאיים קבועים לפי צרכי הביטחון". יגאל אלון לא המתין להסכמה ערבית לתוכניתו. הוא החל יוזם ודוחף הקמת ישובים - לא רק היאחזויות או בסיסים צבאיים אלא גם יישובים אזרחיים - על פי המפה שהיתווה: בבקעת הירדן, בגוש-עציון, בחברון, ובאיזור ירושלים רבתי.

בז' בשבט תשכ"ח, 6 בפברואר 1968, עלה הגרעין החלוץ להיאחזות הראשונה בבקעת הירדן, מדרום לעמק בית-שאן - מחולה. היאחזות הנח"ל הראשונה שקמה בשטחי יש"ע אחרי מלחמת ששת הימים. (קדמו לה אמנם שלוש היאחזויות, נח"ל-ים ונח"ל סיני בצפון סיני, ונח"ל גולן ברמת הגולן - כיום קיבוץ אפיק. אולם אף אחת מהן לא קמה בשטח יהודה ושומרון). היאחזות השנייה בבקעת הירדן היתה קל"ה בצפון ים-המלח. היא קמה שבוע אחרי מחולה, בט"ז בשבט תשכ"ח 15 בפברואר 1968, במחנה צבאי ירדני נטוש ליד המקום בו היתה קל"ה שנות הארבעים. היאחזות הנח"ל השלישית בביקעת הירדן היתה ארגמ"ן. היא הוקמה בי"א בכסלו תשכ"ט, 2 בדצמבר 1968, במרכז הביקעה, צפונית לגשר דמיה, ונקראה על שם מפקד חטיבת הביקעה אל"מ אריק רגב וקצין המבצעים שלו רס"ן גד מנלה, שנהרגו במירדף אחרי מחבלים באיזור. אחרי הפועל-המזרחי והקיבוץ-המאוחד, קיבלה גם תנועת בית"ר את הנתח שלה בהיאחזויות הביקעה.

תוכנית אלון גם קבעה כי "בירושלים המזרחית תיבנה שכונות עירוניות מאוכלסות יהודים בנוסף לשיקום ואיכלוס הרובע היהודי בעיר העתיקה".

לגבי רצועת עזה קבע אלון כי היא תהיה "חלק בלתי נפרד מישראל על תושביה הקבועים. חיבורה הרשמי לישראל יהיה רק לאחר שפליטי הרצועה ישוקמו מחוצה לה. עד אז יהיה לרצועה מעמד של איזור כיבוש". אלון, מיותר לציין, לא המתין עד

ש"פליטי הרצועה ישוקמו מחוצה לה" כדי לפתוח בתנופת התיישבות מקפת בחבל עזה. נאמן לתפיסתו, הביא ב"א אייר תשכ"ח, 9 במאי 1968, הצעה לממשלה להקים שני יישובים "בין במתכונת היאחזויות נח"ל ובין במתכונת יישובים אזוריים בין רפיח לבין העיר עזה". כך החל מתגלגל המהלך שיביא לימים להקמת ההתיישבות המפוארת בחבל-עזה, שמרכזה גוש-קטיף.

בשיחות שקיים יגאל אלון בסוף שנות ה-60 של המאה הקודמת עם ראשוני המתנחלים, ובראשם חנן פורת ז"ל, הוא אמר להם: "יש בינינו מחלוקת לגבי השומרון. אין מחלוקת לגבי גוש-עציון, הרי יהודה, בקעת הירדן וסביבות ירושלים. בואו נשתף פעולה בהקמת יישובים באזורים אלו, ונניח את השאר". זה היה הבסיס לתמיכתו המופגנת של אלון בהתיישבות הדתית בגוש-עציון, וגם ביישוב היהודי בחברון, שהחל בליל-הסדר תשכ"ח, 1968, במלון 'פארק' בחברון. כבר ב"ג בטבת תשכ"ח, 14 בינואר 1968, שלושה חודשים לפני ליל-הסדר המפורסם שפתח את ההתיישבות בחברון, הציע אלון בישיבת הממשלה "לעודד הקמת שכונה יהודית בקירבתה של חברון". כשראה אלון כי הממשלה דוחה את ההכרעה, אמר גלויות לראשי המתיישבים שנפגשו איתו: "אל תחכו לאישור ממשלתי, לכו ותקבעו עובדה".

למחרת ליל-הסדר הראשון בחברון, ב' חול-המועד פסח, הגיע אלון לביקור בחברון. הוא בירך את המתנחלים בברכת "ברוך מצייב גבול אלמנה" ואמר: "זיכיתם את עצמכם בזכות ראשוניים, בחידוש היישוב היהודי בחברון. מאז ומתמיד היו יהודים בעיר הזאת, שהיא עיר האבות וערש האומה. קהילה יהודית היתה בחברון תמיד, בתנאי מצוקה כלכלית וביטחונית, תחת שלטון זר, עד שנעקרה מכאן בכוח האלימות לפני כארבעים שנה. אין להעלות על הדעת שייאסר על יהודים להתנחל מחדש בעיר האבות הקדומה". יום לאחר-מכן התכנס מרכז הקיבוץ-המאוחד, תנועתו של יגאל אלון, בקיבוץ מעוז-חיים. בהחלטה שהתקבלה שם נאמר גם המשפט הבא: "המרכז שולח ברכתו לראשוני השבים לעיר חברון, ומחזק את ידיהם בהחלטתם להתבססות איתנה בעיר האבות".

השמאל הציוני המתון, גם זה שבשלטון, תמך בגלוי במפעל ההתנחלויות באותן שנים. "מעטים הדברים הנקבעים לדורות, שאינם דוהים או נמחקים. יש דברים שנכתבים בספרים, נאמרים בנאומים או בשירים, ועם הזמן אובד עליהן הכלת. לא כן הדבר כאשר בונים יישובים. אנו מקימים יישובים לצמיתות ולא לעקירה" אמר השר ישראל גלילי במועצת הקיבוץ המאוחד בכ' באייר תשכ"ט, 8 במאי 1969. 4 שנים אח"כ, ב' בניסן תשל"ג, 12 באפריל 1973, אמר גלילי במזכירות מפלגת העבודה: "אנו מקימים התנחלויות לא כדי לנטוש אותן, אלא כדי שיהוו יישובים חיים בגבול מדינת ישראל".

עוד קודם לכן, ב"ב בניסן תשכ"ח, 10 באפריל 1968, אמר יוסף טבנקין, ממפקדי הפלמ"ח, בשיח חברים לקראת מועצת הקיבוץ-המאוחד שהתקיימה בקיבוץ דפנה: "היום מנמקים את עניין ההתנחלות לצורכי בטחון. אבל גם זה הלא מגוחך. הביטחון הוא לצורכי התנחלות ולא להיפך..."

בני מהרש"ק, "הפוליטרוק" של הפלמ"ח, אמר במועצת הקיבוץ-המאוחד בפסח תשל"ב, אפריל 1972: "...יש נימוק נגד ההתיישבות - זה מסבך אותנו. צריך להגיד פעם את האמת: כן, ההתיישבות בשטחים תסבך אותנו, אתם יודעים איך? כמו שהשורש מסבך את העץ! וכמה שהוא מתפתל יותר ועמוק יותר, לא ניתן לנתק אותו יותר. זאת היא תסבוכת רצויה - מדינית, בטחונית, לאומית, היסטורית. זאת היא התיישבות, זאת היא התנחלות - שורש".

ויגאל אלון לא היסס לבוא חשבון עם חבריו בטקס הענקת פרס ישראל ל"אבי ההתיישבות" אברהם הרצפלד בשנת תשל"ב, 1972: "כל המקוננים כיום על הסחף החברתי והתרבותי בחיינו - וגם במעמד רם וחגיגי זה אין טעם להכחיש את קיומו - מן הראוי שיתנו דעתם על הסחף שחל ביחסם של רבים וטובים - ולא כל-כך טובים - אל מעשה ההתיישבות ואל כל אשר היא סימלה ומסמלת".

הנתק בין מתנחלי יו"ש ליגאל אלון החל להיווצר בחורף תשל"ג, פברואר 1973, הגם שעיקרו היה אחרי מלחמת יום-הכיפורים: היו אלו שני תלמידי ישיבה צעירים ב'ישיבת חברון', בני קצובר ומנחם פליקס, שתוך כדי לימוד גמרא גם ניתחו את המצב הפוליטי והמדיני בישראל. מפת יהודה ושומרון תאמה את מפת תוכנית אלון: ביהודה כבר קמו חמישה ישובים יהודיים. בקעת הירדן התמלאה אט-אט בקיבוצים ובמושבים יהודיים, ברצועת עזה קמו היאחזויות נח"ל, ורק השטח ההררי הגדול שבין ירושלים לעמק-זרעאל, ארץ שומרון ובנימין, נותר ריק מדריסת רגל יהודית. מסקנתם של שני האברכים הצעירים היתה ברורה: צריך ליישב גם את השומרון ביהודים, לפרוץ את גבולות ההתיישבות על פי תוכנית-אלון. ואם אין לנו – מי לנו? ואם לא עכשיו – אימתי?

סגרו את הגמרות, בהחלטה נחושה להתחיל בפעילות לקידום הרעיון שהגו. כאנשי מעשה, החלו פליקס וקצובר בפעילות מעשית להקמת גרעין מתיישבים, שכונה בתחילה "גרעין שכם". כך נבט הזרע הראשון של גרעין אלון-מורה, שעתידי יהיה ליצור מהפכה במחשבה הישראלית לגבי ההתיישבות היהודית המחודשת ביהודה ושומרון. סייע לו חוג מפלגתי קטן בשם "גוש-אמונים", שקם בט"ו בשבט תשל"ד. שיתוף הפעולה בין שני הגופים הללו הפך את "גוש אמונים" לתנועת התיישבות המונית. מקימי גוש-אמונים היו חנן פורת, הרב חיים דרוקמן, הרב משה לוינגר, גרשון שפט, הרב יוחנן פריד, חברי-הכנסת זבולון המר ויהודה בן-מאיר, ועוד. חברי גרעין אלון-מורה הבולטים היו בני קצובר, מנחם פליקס, יהודה עציון ואורי אליצור. פעילותם של שני גופים אלו, גרעין אלון-מורה וגוש-אמונים, עתידים מכאן ולהבא להשתזר זה בזה עד שיידמו כאחד.

פעילות הגרעין וגוש-אמונים נמשכה כשנה וחצי, מיוני 1974 עד דצמבר 1976. 7 ניסיונות התנחלות ביצעו חברי הגרעין, עד שבחנוכה תשל"ו, דצמבר 1976, במהלך ניסיון ההתיישבות השמיני בסבסטיה שבשומרון, הגיעו חברי הגרעין ומזכירות גוש-אמונים להסכם פשרה לפיו הם יעזבו את סבסטיה ויעברו למחנה צבאי ממערב לשכם ליד הכפר קדום, שם יקימו יישוב זמני עד שהממשלה תחליט על עתידם. במקום זה קיים כיום היישוב קדומים. קודם לכן, בחודש מאי 1975, ט' באייר תשל"ה, אישר שר הביטחון לחלק מחברי הגרעין, בתוספת צעירים מגרעין אחר, להקים מחנה עבודה מצפון לרמאללה בשם "עפרה", שלימים יהפוך ליישוב "עפרה". פעילות גוש-אמונים יצרה כאמור את הקרע הראשון עם יגאל אלון, שכן כפי שציינו מטרתה המוצהרת של פעילות ההתנחלות באותה עת – שנחלה הצלחה - היתה לפרוץ את גבולות 'תוכנית אלון'. דווקא חברים אחרים בקיבוץ-המאוחד, חניכי האסכולה של טבנקין, כמו יאיר בן-ארי מעין-חרוד, האחים יוספ'ל'ה משה ואהוביה טבנקין – בניו של יצחק טבנקין – מעין-חרוד, ויהודה הראל ממרום-גולן, ממייסדי ההתיישבות בגולן, תמכו בגלוי ב"גוש-אמונים", תוך התרסה גלויה נגד בכיר מנהיג תנועתם. יאיר בן-ארי אף היה חבר מזכירות גוש-אמונים – במקביל להיותו חבר מזכירות הקיבוץ-המאוחד. כולם היו שותפים לאסכולה שקבעה כי ההתיישבות היהודית היא שתקבע את גבולות המדינה, ועל כן עליה להתקיים בכל רחבי יהודה ושומרון.

גם בסופו של אותו עשור, כשתקום תנועת 'התחייה' בשנת 1979, תהיה רשימת מייסדיה תערובת של אנשי גוש אמונים ותיקים כמו חנן פורת, אורי אליצור, הרב יואל בן-נון, פנחס ולרשטיין, בני קצובר, מנחם פליקס, ועוד, עם אנשי ההתיישבות העובדת כמו אפרים בן-חיים מגבעת-חיים, יאיר בן-ארי מעין חרוד, מאיר הר-ציון, אהוביה טבנקין מעין חרוד, איה בצר מבאר-טוביה, ורבים נוספים, חלקם הגדול חקלאים ממושבים כמו נהלל, בלפוריה, הדר עם, מכמורת, כפר חיים ועוד.

בעשור הראשון שאחרי מלחמת ששת הימים, העשור האחרון של ממשלות המערך (אשכול, גולדה, רבין) התרכז מפעל ההתיישבות על פי מפת תוכנית אלון, בביקעת-הירדן, גוש-עציון צפון סיני, גוש-קטיף, רמת-הגולן. ממשלת המערך איפשרה את הקמת קרית-ארבע, שלושה יישובים בגוש-עציון, מעלה-אדומים, ושלושה יישובים שעלו בלחצו של "גוש-אמונים" מחוץ למפת תוכנית אלון: קדומים, עפרה ובמאי 1977, ממש על סף ירידת המערך מהשלטון, גם את אלקנה.

ממשלת בגין הראשונה: התיישבות ממלכתית בכל יו"ש

עליית ממשלת בגין לשלטון במאי 1977 קברה את תוכנית-אלון סופית. ממשלת בגין, בלחצו של גוש-אמונים, ובסיוע גורמים בתוך הממשלה, החלה את תנופת ההתיישבות הממלכתית בכל רחבי יו"ש.

בקיץ 1978 הגיש גוש-אמונים לממשלה תוכנית אב להתיישבות. מתכנני התוכנית, פרופ' עזרה זוהר, חנן פורת, האדריכלית חנה טבנקין, אברהם שבות, מוני בן-ארי ואורי אליצור, ישבו תקופה ארוכה והכינו תוכנית להתיישבות רבתי בכל יש"ע. על בסיס ניתוח נתוני הביקוש ליישובים, הם הציעו תוכנית התיישבות כוללת, שבה הקמת גושי התיישבות חדשים, קביעת אתרי התיישבות, סלילת מערכות כבישים ראשיים, וכן תכנון צורת התיישבות חדשה מבוססת על התיישבות קהילתית, והתיישבות עירונית חלוצית. התכנית התייחסה גם למעמד הקרקעות ביו"ש, והציעה להקים יישובים רק על אדמות מדינה או על אדמות בבעלות יהודית. התוכנית הזו שימשה בסיס לכל התכניות שהוכנו בהמשך.

את הסיוע העיקרי למפעל ההתנחלות בסוף שנות השבעים, קיבל גוש-אמונים (שכבר היה בדעיכה אולם השאיר אחריו שתי זרועות ביצועיות שיצאו מקרבן: "מועצת יש"ע" ותנועת ההתיישבות "אמנה") משר החקלאות אריאל שרון, שעמד רשמית בראש ועדת שרים לענייני התיישבות. בחודש תשרי תש"מ, אוקטובר 1979, השלימה ועדת שרים לענייני התיישבות בראשותו של אריאל שרון הכנת "תוכנית שנתית להתיישבות ביהודה, בשומרון, בחבל עזה וברמת הגולן". היתה זו הפעם הראשונה שגורם ממשלתי הכין תוכנית התיישבות מקיפה ביו"ש. למרבה הצער, זו היתה גם הפעם האחרונה.

המסמך המלא של התוכנית, כולל המפות, נגזז לשנים רבות. הממשלה, מסיבות לא ברורות, העניקה לו את הסיווג "שמור" משל היה מסמך צבאי. אמנם לא "סודי", אבל גם לא בלמ"ס, בלתי מסווג, שהכל מורשים לעיין בו.

חשוב לזכור את הרקע: הימים הם אחרי הסכם קמפ-דיוויד, אחרי חתימת הסכם השלום עם מצרים, כשמתחיל מו"מ על כינון אוטונומיה ביו"ש. ב-25 במאי 1979 החלו שיחות בין ישראל ומצרים על כינון אוטונומיה ביו"ש, כחלק מהסכם השלום בין שתי המדינות. המו"מ להלכה התקיים בין ישראל, מצרים, ארה"ב, ירדן והפלשתינים. בפועל השתתפו בו רק ישראל ומצרים וארה"ב. אף אחד עוד לא יכול היה לנחש שיהיה זה מו"מ עקר שלא יניב שום הסכם. שרון שתמך בהסכם קמפ-דיוויד היה מוטרד מדבר אחד: איך למנוע מצב שהאוטונומיה תהפוך למדינה פלשתינית. התשובה שלו: למנוע כל אפשרות של רצף טריטוריאלי פלשתיני. זה בסיס התוכנית והמפה שהוא הכין. לשיטתו הדרך למנוע הפיכת האוטונומיה למדינה פלשתינית היא בפריסת גושי התיישבות יהודית נרחבים בכל יהודה ושומרון. זה הבסיס לתוכנית ההתיישבות של שרון מאוקטובר 79.

בניגוד להשמצות כאילו ההתיישבות ביש"ע נעשתה בחופזה, בשיטת "תפוס כפי יכולתך" ללא תכנון, מקריאת התוכנית עולה כי היא הביאה בחשבון את כל השיקולים הדרושים, בתוכם מצב הקרקעות, שיקולי ביטחון ושיקולים דמוגרפיים. כמו כן ברור כי תפיסת ההתיישבות של התוכנית היתה בגושי התיישבות ולא יישובים מבודדים.

ואלו היו גושי ההתיישבות המתוכננים (מצפון לדרום - פירוט המניעים המיוחדים לפיתוח כל גוש לקוח מהתוכנית עצמה): גוש קרני-שומרון שנועד להרחיב את הנוכחות היהודית במורדות המערביים של השומרון; גוש אריאל שנועד לשליטה על שני הצירים העיקריים בלב השומרון, כביש 60 וכביש חוצה שומרון; גוש נוה-צוף להרחבת הנוכחות היהודית במורדות המערביים של הרי בנימין תוך שליטה בצירים העולים משפלת לוד לגב ההר; גוש מעלה-אדומים ליצירת הנדבך המזרחי בטבעת היישובים סביב ירושלים ושליטה בציר המוביל לירושלים; גוש גוש-עציון-תקוע לחיזוק הנדבך הדרומי של טבעת היישובים סביב ירושלים ויצירת רצף התיישבות יהודית מחבל עדולם עד מדבר יהודה, תוך יצירת חייך בין בית-לחם לחברון; גוש מעון-כרמל על הציר החיוני מערד לירושלים ולמעלה-אדומים, שיועד להיות חוליה במערכת ההתיישבות מבקעת בית-שאן, בקעת הירדן, מעלה-אדומים עד צפון הנגב, לשמש בלם להתפשטות ההתיישבות הערבית בהר חברון המזרחי; והגוש האחרון - גוש זיקים שנועד למנוע שימוש בלתי מבוקר באדמות המדינה בחולות שמצפון לעזה.

השוואת מפת התוכנית למפת ההתיישבות הקיימת מלמדת שהתוכנית בוצעה בסופו של דבר ברובה המכריע. רוב גושי ההתיישבות בתוכנית אכן קמו כגושים. רק מיעוטם נשארו כיישובים מבודדים - בעיקר בצפון השומרון ובמרכז דרום-הר-חברון, וזאת בגלל שמימוש התוכנית פשוט לא הושלם.

לקראת סוף שלטון הליכוד בשלבו הראשון, ערב 'המהפך' שהעלה את יצחק רבין לשלטון, הוכנו במשרד השיכון בראשות אריק שרון 12 תוכניות התיישבות מקיפות לכל יהודה ושומרון. אלו היו אמורות להתחבר זו לזו לתוכנית פיתוח לכל יו"ש, ולהביא לתנופת בנייה מאסיבית, בעיקר של יישובים חדשים, בכל יהודה ושומרון. המהפך של שנת 1992, שהעלה מחדש את השמאל לשלטון, תפס את המתכננים בעיצומן של גיבוש התוכניות. הן לא הספיקו להגיע לביצוע. כך גם לא הספיקה להגיע לביצוע תוכנית אחרת, שעסקה בהקמת יישובים חדשים על אדמות מדינה שהוכרזו לשם כך.

שיתוף פעולה חשאי בין רבין ומועצת יש"ע

'הסכם אוסלו' שנחתם בחודש אלול תשנ"ג, ספטמבר 1993, ומדיניות הקפאת ההתיישבות של ממשלת רבין, הכניסו את המתיישבים למאבק הישרדות לא פשוט. המונח 'גושי התיישבות' צץ כמונח פוליטי בעקבות הסכם אוסלו. באופן פרדוכסלי, הגוף שפעל לביסוס הגושים הללו היה דווקא הגוף שהתנגד לו אידיאולוגית מכל וכל - מועצת יש"ע. על פי "הסכם אוסלו א" המרחב ביו"ש כולו אמור היה להיות שטח פלשתיני, כשהיישובים מצויים בתוכו כאיים מבודדים, כל יישוב בפני עצמו. במועצת יש"ע החליטו להקדים תרופה למכה. מיד אחרי שפורסם ההסכם היתווה בחשאי הצוות המדיני של מועצת יש"ע בראשות ישראל הראל, את התוכנית שכונתה "תוכנית הגושים".

בכ"ה בחשוון תשנ"ד, 9 בנובמבר 1993, כחודשיים אחרי שנחתם הסכם אוסלו, הגיעו ללשכתו של רבין שלושה מראשי המתיישבים, מזכ"ל מועצת יש"ע אורי אריאל (שר השיכון כיום), ישראל הראל והרב יואל בן-נון. הרקע לפגישה היתה תוכנית שהיתווה הצוות המדיני של מועצת יש"ע בראשות ישראל הראל, שכונתה 'תוכנית הגושים'. עיקרה היה שמירה על גושי התיישבות יהודיים, שיהוו ריבונות יהודית בתוך האוטונומיה הפלשתינית.

ערב הפגישה ניסח הצוות המדיני ניסח את המיסמך, שכותרתו "תנאים חיוניים הדרושים להבטחת קיומה ביסוסה וביטחונה של ההתיישבות היהודית ברחבי יש"ע". שלושת הסעיפים הראשונים של המסמך קובעים כי "כל היישובים היהודים ביש"ע יישארו במקומם. ההתיישבות היהודית ביש"ע תתארגן בגושים. בין הגושים יהיה רצף טריטוריאלי וכן כבישים מחברים לצרכי ביטחון, תנועה, ניהול, שליטה

ושיפוט". מכאן, מההצעה כי "ההתיישבות היהודית בישראל" תתארגן בגושים, נכנס לשיח הציבורי המונח 'גושי התיישבות'.

התוכנית בכללה קבעה כי "כל אחד מהיישובים ביו"ש יחובר בדרך כלשהי לאחד הגושים. לא יושאר יישוב אחד מנותק. גושי ההתיישבות יישארו כולם בריבונות ישראל והם יוקפו בגדרות, מערכות תאורה, שבילי פטרול ושאר מרכיבי האבטחה של מערכת הביטחון".

המיסמך הציע לכלול בגושים היהודיים בנוסף ליישובים גם אזורי תעשייה, אתרי תיירות, מקומות קדושים ואתרים ארכיאולוגיים. לגבי הכבישים קובע המיסמך כי צירי התנועה בין הגושים יהיו כולם בפיקוח צה"ל.

עוד קבע המיסמך של מועצת ישראל שבגושים היהודיים לא יכללו כלל יישובים ערביים, גם אם קווי התיחום של הגושים ייקבעו בצורה מפותלת עקב כך. לעומת זאת בעלי קרקעות ערבים שאדמותיהם יכללו בתחום הגושים היהודיים, יוכלו להמשיך ולעבד את אדמתם.

עיון במיסמך מגלה, כי אין בו דרישה חד-משמעית לביטול הסכם אוסלו. 'תוכנית הגושים' שבנתה מועצת ישראל תאמה את הסכם אוסלו בין ישראל ואש"ף, והיתה מעין הצעה לעמדת מדינת ישראל לקראת המו"מ על פרטי יישום ההסכם. עם זאת המתיישבים העלו סידרת דרישות שנועדו לשים חישוקים כבדים על ההתקדמות במשא-ומתן, כמו הדרישה לדחות את ביצוע ההסכם עד לביטול האמנה הפלשתינית, לדחות את שיחרור המחבלים והחזרת מגורשים עד למיגור כל פעולות הטרור, ולאפשר למשטרה הפלשתינית לפעול עם נשק רק אחרי כינון השלום והפסקת הטרור. חלק מהדרישות נדחו על הסף, באופן לא מפתיע, בידי ממשלת רבין.

המיסמך, בכוונה תחילה, לא הודפס על דף רשמי של מועצת ישראל, עם הלוגו המוכר של המועצה. הוא הוצג כדף סתמי, ללא כל חתימה. במועצת ישראל היה ויכוח קשה סביב המסמך. אנשי 'האופוזיציה הפנימית' במועצה, דוגמת אליקים העזני ובני קצובר, טענו כי המסמך מהווה למעשה תמיכה של המתיישבים בהסכם עם אש"ף. עם זאת הם הסכימו כי ההצעה תועלה לא בידי הצוות המדיני של מועצת ישראל, אלא בידי הצוות הביטחוני בראשות רון שכנר, מנכ"ל מועצת ישראל כיום, כיוון שאז הוא יקבל משמעות שאיננה מדינית, אלא רק מאמץ להבטיח את המשך ההתיישבות היהודית ביהודה שומרון וחבל-עזה.

כדי לתת ביסוס להצעה, החלו במועצת ישראל בשירות מפות מפורטות של תחומי הגושים היהודיים. הפעולה נעשתה בתיאום עם משרד הביטחון, וליתר דיוק מול סגן שר הביטחון דאז מוטה גור, שקיבל את האחריות על מינהלת 'קשת צבעים' – המינהלת שהוקמה במשרד הביטחון לצורך ליווי הסדרים מדיניים מבחינה ביטחונית. המיסמך הפך לבסיס לדיונים על מימוש הסכם אוסלו בתוך מערכת הביטחון, על פי החלטת רבין ובתמיכתו הנלהבת של סגן שר הביטחון מרדכי גור ז"ל, והפכה להיות שלד של תוכניות אופרטיביות בעלת משמעות מדינית.

לא היה אדם מתאים יותר ממוטה גור לתפקיד, שדגל תמיד בשמירת הקשר עם ראשי המתיישבים. כסגן שר הביטחון, אימץ גור את תפיסת 'תוכנית הגושים', וביקש להכינה כתוכנית של משרד הביטחון. לשכתו של גור שלחה מיסמך אל כל ראשי המועצות היהודיות בישראל, ובו בקשה לריכוז נתונים לגיבוש התוכנית. הנתונים כללו תוכניות המיתאר העדכניות של שטח השיפוט של כל יישוב לרבות האדמות החקלאיות, איזורי התעשייה ואתרי תיירות; בעיות קריטיות בתחום קרקעות היישוב; צירי התנועה ודרכי הגישה לכל יישוב; מרכיבי הביטחון השונים, בהם גידור, תאורה, רכבי הביטחון ושטחים שולטים על כל יישוב ויישוב; מקורות מים, קווי חשמל תקשורת שמורות טבע ואתרים ארכיאולוגיים, וגם בקשה לתיאור ראיית המתיישבים את יחסי הגומלין הנחוצים עם הפלשתינים בתחומי הכלכלה התשתית וכד'.

במועצת יש"ע הוחלט כי בכל הקשור לנתונים, תיתן כל מועצה בנפרד את תשובתה, ואילו בכל הקשור להיערכות הכוללת כתוצאה מההסכם, תינתן תשובה אחידה של כל המועצות שתיקבע בדיוני מועצת יש"ע.

מוטה גור פעל בהתלהבות במה שהוא ראה כשמירת הביטחון של היישובים ביר"ש. הבעיה של מועצת יש"ע היתה תדמיתית. איך הם, המתנגדים לכל נסיגה, מכינים תוכניות התואמות את אותה נסיגה? בעייתה של מועצת יש"ע היתה גם גדולתה: יכולתה להפריד בין הצד האידיאולוגי, הערכי והאמוני, בו דגלה ללא פשרות – לבין ההבנה שלעתים יש להתפשר בפרקטיקה, במעשה, כדי לקדם את העקרונות שלה עצמה: שמירת המשך ההתיישבות היהודית ביהודה ושומרון וחבל עזה.

בשנת 1994, אחרי החתימה על הסכם אוסלו, שלח רבין את אלוף אמנון שחק, שהיה עדיין סגן הרמטכ"ל, להכין עבורו מפה שתגדיר את האינטרסים הביטחוניים של ישראל ביהודה ושומרון. שחק הטיל את המשימה על ראש אג"ת (אגף התיכנון) דאז אלוף עוזי דיין, שקבע פרמטרים מוגדרים החייבים להישאר בשליטה ישראלית, שכן מסירתם לשליטה פלשתינית עלולה לפגוע באינטרסים החיוניים של מדינת ישראל. הוא הניח את הפרמטרים על מפה בצורה גרפית. כך נולדה "מפת האינטרסים הביטחוניים של ישראל ביהודה ושומרון".

המפה קיבלה את הסיווג "סודי", וכללה את הפרמטרים הבאים של האינטרסים הביטחוניים של ישראל ביהודה ושומרון:

* רצועת ביטחון מזרחית. איזור ביקעת הירדן ומדבר יהודה, חייבים להישאר בשליטה ישראלית כחלק מ"חגורת הביטחון" מול החזית-המזרחית - 33.5% מכלל שטח יר"ש.

* איזור ירושלים-רבתי הקרוי "עוטף ירושלים", המרחב הדרוש להגנת בירת ישראל מכל עבריה - 6.3% מהשטח.

* צירים אסטרטגיים - 2% מהשטח.

* התנחלויות ומחנות צבא - 10%. בסעיף הזה נלקח בחשבון רק השטח הבנוי של היישובים בתוך הגדר.

הסיכום היה, ש-51.8% מכלל שטח יר"ש הוגדרו כאינטרסים ביטחוניים, על פי מפת צה"ל, החייבים להישאר בשליטה ישראלית. כלומר: השטח המקסימלי שניתן למסור לפלשתינים בלי לפגוע באינטרסים הביטחוניים של מדינת ישראל הוא לא יותר מ-48.2% מכלל יהודה ושומרון. זה היה היקף השטח שממשלת רבין תיכננה למסור לפלשתינים בסוף שלוש הפעילות.

אלא שלא רק במטכ"ל הוכנה מפת אינטרסים. ראשי המתיישבים זיהו מהר מאד את אחד הליקויים הקשים במפת האינטרסים של צה"ל. היא לא כללה את מרחבי ההתיישבות, התעלמה מגושי היישובים, ולא התייחסה כלל לתוכניות מתאר, אדמות מדינה, או כל דבר הקשור להתפתחות עתידית. המפה התייחסה לכל יישוב כאילו התפתחותו תיעצר לעולם בתוך הגדר המקיפה אותו. עקב כך פנו מזכ"ל 'אמנה' זאב חבר (זמביש) וראש מועצת מטה בנימין פנחס ולרשטיין לד"ר חיים גבירצמן, הידרולוג תושב דולב, וביקשו ממנו לגבש מפה שתסכם את האינטרסים הישראליים ביהודה ושומרון בכל התחומים – ביטחוניים ולאומיים.

גבירצמן נענה לאתגר, ושירטט מפה המבוססת על שלושה עקרונות בסיסיים:
א. שמירת האינטרסים החיוניים של ישראל.

ב. שליטה על מינימום אוכלוסיה פלשתינית, בהנחה שרוב הציבור לא מעוניין בהמשך ה"כיבוש".

ג. שמירה על קלפי מיקוח - מקסימום שטחים שעל ישראל לשמור להסדר הקבע. העיקרון הראשון - אינטרסים חיוניים - חולק בידי גבירצמן לארבעה נושאים מרכזיים: ירושלים רבתי, איזורי ביטחון, מרחבי התיישבות, ומקורות המים של ישראל. כהידרולוג הוא ידע היטב, שאחד ממקורות המים העיקריים של המדינה הוא אקוויפר ירקון-תנינים, הניזון מהמים הזורמים אליו מהרי יהודה ושומרון.

גבירצמן הגדיר כל אחד מהנושאים הללו, ותירגם אותו לתיחום גראפי במפה. את התרגומים הגיאוגרפים של עקרונות אלו העלה גבירצמן על גבי שקפים, ואת השקפים העלה אחד על השני, על גבי מפה של יהודה ושומרון, עם סימוני הסכם אוסלו ב' על גבה (שטחים חומים, שטחים צהובים). הוא הסתייע בחברת "צילומי אוויר אופק" שלהם מערכת ממוחשבת משוכללת לשירותים כאלו.

התוצאה שהתקבלה הראתה שכמעט 70% משטחי יו"ש כוסו בידי השקפים. כלומר כ-30% מיר"ש בלבד ניתן היה למסור לשליטה פלשתינית בלי שייפגע איזשהו אינטרס ישראלי, על פי תפיסת המתיישבים.

מבחינה דמוגרפית, אותם 30 אחוזי שטח שיכולים להימסר לשליטה פלשתינית, הכילו מיליון ושלוש מאות אלף ערבים, מתוך מיליון וחצי פלשתינים ביו"ש. בכך ביטאה גם מפה זו את התפיסה ה"יונית" בחברה הישראלית: להפסיק את ה"כיבוש".

באמצע שנת 1995 התנהלו בצמרת הישראלית דיונים פנימיים נוקבים על אופן "ההיערכות מחדש" כפי שקבע הסכם אוסלו. המונח הזה, כמו מונחים רבים מבית היוצר של הסכם אוסלו, הומצא במגמה לטשטש את המשמעות האמיתית של המהלך: נסיגה - של צה"ל ביהודה ושומרון. בצוות הישראלי נוצרו אז שני "מחנות" לא רשמיים. המחנה הראשון כלל את שר החוץ שמעון פרס, מתוגבר בסגנו יוסי ביילין, מנכ"ל משרדו אורי סביר וראש אגף-תיכנון במטכ"ל האלוף עוזי דיין, שגילו נכונות למתן רצף טריטוריאלי פלשתיני נרחב. צמרת צה"ל לעומתם נקטה עמדה תקיפה בעד נסיגה קטנה ככל האפשר, תוך שמירה על התנאים הביטחוניים של ישראל. הוביל את המהלך אלוף פיקוד המרכז אילן בירן בגיבוי מלא של הרמטכ"ל אמנון שחק, עם תמיכה של אלוף פיקוד הדרום שאול מופז וראש אמ"ן האלוף משה יעלון. ראש-הממשלה יצחק רבין שימש כמעין "בורר נייטרלי" בין הצדדים. עמדתו עוד לא היתה מגובשת.

בניסיון לפתור חלק מהבעיות, יזם ראש הממשלה יצחק רבין בחודש יוני 1995 שתי הגדרות שונות של שטחים שיימסרו לפלשתינים - מציאות שלא היתה קיימת בהסכם העקרונות (אוסלו א'), אולם מומשה באופן חלקי בהסכם עזה-יריחו משנת 1994. בהסכם עזה-יריחו נקבע כי איזור המוואסי, חוף הים של גוש-קטיף, יהיה במעמד שונה משאר שטחי האוטונומיה, שכן בו תישאר השליטה הביטחונית בידי ישראל. במפות הסכם עזה-יריחו נצבע איזור זה בצבע צהוב.

אם ברצועה זה פועל? - שאל יצחק רבין את עצמו ואת הסובבים אותו - למה שלא נעתיק את ה"מודל" גם ליהודה ושומרון? כך נולד הרעיון של חלוקת יהודה ושומרון לשלוש קטגוריות: שטחי A שבשליטה פלשתינית מלאה, ביטחונית ואזרחית, שטחי C שבשליטה ישראלית מלאה, ביטחונית ואזרחית, ושטחי B שבהם השליטה הביטחונית היא ישראלית, והשליטה האזרחית בידי הרשות הפלשתינית. משנקבע העיקרון, ניגשו לשירות גבולות השטחים. לגבי שטחי A קבע אלוף פיקוד המרכז אילן בירן את הנוסחא של "מקסימום אוכלוסיה במינימום שטח", כאשר גבול השטח האוטונומי יהיה הבית הקיצוני של העיר פחות או יותר.

לגבי כלל המפה, הבסיס היה שמירת כל עורקי החיים: כל התשתיות החיוניות להמשך החיים השגרתיים ביישובים היהודיים - צירי תנועה, קווי מים, קווי חשמל, קווי טלפון, נתיבי אספקה, חינוך, תעשייה, מסחר ותעסוקה - חייבים להישאר בשליטה ישראלית.

ההתיישבות קבעה את מפת אוסלו

וכך, לקראת הדיונים עם הפלשתינים, הוכנו בצה"ל שתי הצעות לנסיגת ישראל ומסירת שטחים לרשות-הפלשתינית. הראשונה שניתן לכנותה בשם "תפיסת פיקוד המרכז" של אילן בירן, והשניה שניתן לכנותה תפיסת אגף התיכנון, בראשו עמד אז עוזי דיין. שתי המפות הוכנו בהתאם למגבלה שקבע רבין: לא יותר מ-30% שטחי A ו-B גם יחד.

האלוף בירן הציג מפה שעיקרה פיזור השטחים הפלשתינים על פני כל השטח, ביצירת גושים זעירים, תוך שמירה קפדנית בידינו על עורקי החיים בידינו. תפיסת עוזי דיין היתה למסור לפלשתינים גושים מרכזיים בודדים גדולים. העיר שכם, על פי מפת דיין, היתה אמורה להתחבר בשליטה פלשתינית עד לג'נין, וכך להפוך את צפון השומרון, משכם וצפונה, לשטח פלשתיני ריבוני גדול, כשברור היה שימש בעתיד כגרעין המדינה הפלשתינית.

העימות הפנימי בין שתי הגישות היה נוקב, והוא הוכרע לבסוף בתחילת חודש אוגוסט 1995, בהחלטה של ראש-הממשלה. רבין עשה "סינתזה" בין שתי המפות, כשהתוצאה הסופית היתה דומה יותר למפה של בירן.

וכך מתאר זאת אורי סביר בספרו "התהליך" (עמ' 206): "כשרבין ראה את המסמך הזה והמפה המצורפת אליו, הוא ביקש להרחיב את השטח הצהוב באופן שיביא בחשבון אדמות בבעלות פלשתינית וקשרים שונים בין הכפרים. בעת ובעונה אחת, הוא דרש להוציא משטח זה את הכבישים שמשמשים את הישראלים לתנועה. הכל בכל, לצורך הפריסה מחדש הראשונה דובר ב- 2.5 אחוזים מהגדה המערבית כאיזור A, כ-25 אחוזים כאיזור B, וכל השאר % 72.5 איזור C בשליטתנו".

תפיסת 'עורקי החיים' של אילן בירן ניצחה בגדול. חלק קטן מהתשתיות נשאר בשטחים הפלשתינים, מחמת אילוצים מדיניים או טופוגרפיים, אבל רובם נשאר

בשליטה ישראלית מוחלטת, בשטחי C.

המתנחלים ומנהיגיהם הוטרדו ממגמות הנסיגה המתוכננות. הם ביקשו לדעת מראש מהן מפות הנסיגה העתידיות. למרות שנוכח שאין כראשי המתיישבים המכירים את השטח, דחה רבין בפגישות איתם את בקשתם לראות את המפות לפני הצגתם בפני ראשי אש"ף. "אפילו שרי הממשלה לא ראו את המפות" אמר רבין לראשי מועצת יש"ע בגילוי לב. לא עזרה התחייבות נציגי יש"ע, שנציג אחד בלבד שלהם, שיהיה מוסכם גם על ראש-הממשלה, יראה את המפות, יתחייב שלא למסור את המידע הלאה, ורק יעיר את הערותיו על פי היכרותו את השטח והמציאות.

רבין סירב למרות שידע היטב, שנציגי יש"ע הם שמנעו טעויות מביכות, שמכיני המפות כמעט והכשילו אותו בהן. בסופו של דבר התרצה והסכים שהמפות יוצגו לנציג אחד, פעם אחת - בלי שום דליפות.

לא היתה מחלוקת מי האיש שייבחר לכך: מזכ"ל "אמנה", זאב חבר. האדם היחיד ששבילי יש"ע נהירים לו יותר משבילי ביתו.

רבין התקשר לאלוף פיקוד המרכז אילן בירן עם הנחיה ברורה: "תראה לזמביש את המפות ובמידה שהדבר אפשרי תקבל את כל ההערות שישמיע".

באחד מימי חודש אוגוסט 1995, בעיצומו של המו"מ עם הפלשתינים, הגיע זמביש לפיקוד המרכז. אלוף הפיקוד אילן בירן פרס למולו מפה בגודל של 1:50,000 והחל מרצה בפניו על תוכנית ההיערכות מחדש. זמביש, שהגיע ללא כל מסמכים או כלי עזר, רק עם אביזר העבודה העיקרי שלו - ראשו ומוחו - בחן בקפדנות את המפות, והחל להשמיע הערותיו. לא כולן התקבלו, וחלקן נדחו על הסף בטענה שמדובר ברמת החלטה שלא ניתן לשנותה. הצעות אחרות התקבלו במקום.

אילו היה הסכם העקרונות - שיכונה לימים "הסכם אוסלו א'" - מתבצע ככתבו וכלשונו, לא היה שום יישוב יהודי יכול להמשיך ולהתקיים ביהודה ושומרון. על פי הסכם העקרונות, המרחב כולו אמור היה להיות שטח פלשתיני, כשהיישובים מצויים בתוכו כאיים מבודדים, כל יישוב בפני עצמו.

הסכם אוסלו א' היה הסכם עקרונות בלבד, אשר אמור היה להיות מתורגם להסכמי ביצוע. כשיצחק רבין הבין את המשמעות החמורה של ההסכם, פעל לתקנו בהסכמים הבאים, הסכמי הביצוע. הסכם הביצוע הראשון, הסכם עזה-יריחו, היה "מיקצה שיפורים" של הסכם אוסלו א'. המרחב בחבל עזה אמנם נשאר פלשתיני, אולם לראשונה נקבע עקרון הגושים. רוב היישובים היהודיים - למעט נצרים וכפר-דרום - נשאר בתוך גוש ישראלי, מחוץ לשטח האוטונומיה.

הסכם הביצוע השני, הסכם אוסלו ב', היה "מיקצה שיפורים" מאד משמעותי של הסכם עזה-יריחו, הן בראיית רבין, הן בראיית המתנחלים. המרחב נשאר ישראלי, ובתוכו גושים פלשתיניים. מצב הפוך למה שנקבע בהסכם העקרונות. כל "עורקי החיים" החיוניים כל-כך להמשך החיים השיגרתיים של היישובים היהודיים - כבישים, קווי חשמל, קווי טלפון, צינורות מים, צינורות ביוב, ועוד - נשארו בשליטה ישראלית.

מפת אוסלו ב' הוכתבה בסופו של דבר על ידי ההתיישבות היהודית. עיון במפות אוסלו למיניהן מגלה כי הפלשתינים קיבלו לשליטתם שטחים נרחבים - הן של שטחי A והן של שטחי B - בכל המקומות בהם ההתיישבות היהודית דלילה ומפוזרת, כמו צפון השומרון או דרום הר-חברון. בכל אותם אזורים בהם ההתיישבות היהודית מרוכזת בגושים משלה, התופסים חלק ניכר מהשטח, כמו מערב השומרון, מרכז חבל בנימין או גוש-עציון, לפלשתינים נשארו גושי התיישבות קטנטנים, אם בכלל.

ההתיישבות ביר"ש, מראשיתה, נועדה לקבוע עובדות בשטח, ולהשפיע על קביעת גבולה של מדינת ישראל. הסכם אוסלו אמור היה לסמל את ניצחון הציונות-המדינית (הרצל, ז'בוטינסקי, שמעון פרס) על הציונות-המעשית (רוטשילד, תנועת העבודה, גוש-אמונים). בפועל, כאשר הגיע ההסכם לידי ביצוע, קרה מה שהיה בכל תולדות המפעל הציוני: הציונות-המעשית - ההתיישבות - שוב ניצחה את הציונות-המדינית.

מתנחלים מציינים את מפת הנסיגה

הסכמי וויי (של ממשלת נתניהו הראשונה משנת 1998) ושארם (של ממשלת אהוד ברק משנת 1999) פגמו במרחב הישראלי, אבל עדיין הותירו 60 אחוזים משטחי יהודה ושומרון בשליטה ישראלית מלאה, עד היום.

בג' בחשוון, 23 באוקטובר 1998, נחתם באחוזת וויי-פלנטיישן בארה"ב הסכם לביצוע ה"פעמה" הראשונה והשניה, שקבע מסירת 13% משטח יר"ש לשליטה פלשתינית (12% כשטח B ואחוז אחד כשטח A) ועוד 14.2% משטח B לשטח A. שלושה מתוך 13 האחוזים קיבלו את ההגדרה "שמורות טבע", במובן הפוליטי ולא האקולוגי של המילה - אזורים שיהיו בשליטה פלשתינית אזרחית, אולם תוגבל בהם הבנייה. ההסכם תוכנן להתבצע בשלבים, כאשר בכל שלב על הפלשתינים לתת תמורה כלשהי, כמו ביטול האמנה הפלשתינית ולחימה רצינית בטרור.

מיד אחרי הסכם וויי מינה ראש-הממשלה ועדת שרים לקביעת קווי מפת הנסיגה, "ועדת המפות" בשמה העממי. השרים הבינו שבמפות יש מבינים יותר מהם, ושלחו במקומם נציגים ממשרדיהם. וכך הפכה "ועדת השרים" היתה לוועדת עוזרי השרים. כל העוזרים היו מתנחלים. שר הביטחון יצחק מרדכי מינה את עוזרו לענייני התיישבות אלי כהן ממעלה-אדומים, שר החינוך הרב יצחק לוי מינה את זמביש, תושב גבעת חרסינה שבקרית-ארבע. שר התשתיות אריאל שרון מינה את עוזרו לענייני התיישבות צביקי בר-חי מסוסיא, והשר לביטחון פנים אביגדור קהלני מינה את איש מפלגתו, יו"ר ועד יישובי ביקעת-הירדן דוד אלחיאני ממושב ארגמן. נציג ישראל-בעליה יולי אדלשטיין אמנם פרש מהוועדה, אבל בחלק מהשיבות השתתף נציגו של שר המסחר והתעשייה נתן שרנסקי - משה מרחביה מהיישוב עלי בבנימין. "ועדת השרים" ששירטטה את מפת הנסיגה של הסכם וויי היתה בעצם כולה ועדה של מתנחלים.

עם הוועדה ישב כמובן גם נציג צה"ל, הגוף ששירטט בפועל את המפות על פי עקרונות ועדת השרים. גם הוא היה מתנחל - סא"ל דני תירזה מכפר-אדומים. זה לא היה מקרי. אין מי שמכיר את השטח כמו המתנחלים, ובשלב בו הנסיגה נתפסה כעובדה קיימת, אך טבעי היה להשאיר לאנשי השטח לקבוע היכן הנסיגה תהיה פחות חמורה, ככל שניתן. "ועדת המתנחלים עוזרי השרים לענייני הנסיגה

ביו"ש" הגישה למעלה מ-80 תיקונים במפה שהכין צה"ל - וכולם אושרו. בניגוד לנסיגות קודמות של הסכמי עזה-יריחו, אוסלו ב' וחברון, בהן מודרו ראשי המתיישבים במהלך המו"מ וקיבלו כעובדה מוגמרת את מפות הנסיגה עם הבעיות שנוצרו ליישובים, אחרי הסכם וויי היתה הנחיה חד-משמעית של שר הביטחון יצחק מרדכי לקבל את טענות המתיישבים.

מי שדאג להחלטה שכל צירי התנועה העיקריים המשמשים את המתיישבים יישארו בשליטה ישראלית, היה מתנחל רם מעלה, ראש לשכת ראש-הממשלה אורי אליצור, תושב עפרה.

הטרגדיה בראייתם של אותה ועדה היתה, שעל כל שטח שדרשו להוריד ממפת הנסיגה היו המתנחלים חייבים להציע שטח אלטרנטיבי, כדי לשמור על מכסת 13 האחוזים של ההסכם.

אסטרטגיה של מאחזים

ערב הסכם וויי, שלח שר החוץ אריאל שרון, אז שר החוץ בממשלת נתניהו, עצה פומבית למתיישבים: "רוצו על הגבעות. מה שתתפסו יהיה שלנו. מה שלא תתפסו לא יהיה שלנו".

ראשי מועצת יש"ע לא היו זקוקים לדירבוננו הממלכתי. הם עשו זאת לכל אורך הדרך ביעילות מופלאה. בשנה האחרונה של ממשלת נתניהו, וביתר שאת מאז הסכם וויי, מיקדה מועצת יש"ע את מאמציה בנושא תפיסת הגבעות, ובכך מימשו את קריאתו של אריק שרון "רוצו על הגבעות".

כך צצו עשרות המאחזים בכל רחבי יו"ש. תנופת הקמת המאחזים גברה בתקופת מלחמת הטרור של שנות ה-2000, זו שהפלשתינים קוראים לה 'האינתיפאדה השנייה' או 'אינתיפאדת אל-אקצא', בתקופת ממשלתו הראשונה של אריאל שרון.

בניגוד לרושם הציבורי, המאחזים הללו לא היו פרי גחמה של "תפוס כפי יכולתך כל גבעה פנויה". כל המאחזים נבנו על פי יעדים ברורים. הם נועדו לשמור על תחומי המיתאר של יישובי האם, להגן על צירי התנועה העיקריים אל היישובים, לשמור על נקודות אסטרטגיות החיוניות לשליטה והגנה על מישור החוף, אתרים חשובים כמו הנתב"ג, ושטחים אסטרטגיים, וכן לשמור על אדמות המדינה בשטחי C, מפני השתלטות כוחנית של הערבים. הרשות הפלשתינית, במסגרת מאבקה במדינת ישראל, יזמה כל העת בניית אלפי מבנים לא חוקיים בשטחי C, בניגוד להסכמי אוסלו. מדובר במבנים שהמינהל האזרחי הגדיר כבב"חים (בנייה בלתי חוקית) והוציא להם צווי הריסה. רוב הצווים הללו לא בוצעו, בדרך כלל מסיבות פוליטיות. מתיישבי יהודה ושומרון "חיקו" למעשה את השיטה הערבית, של בניית בתי מידות תלויים מעל נוף קדומים שקובעים עובדות בשטח.

"הריצה על הגבעות" היתה פרי חשיבה אסטרטגית של מועצת יש"ע ו"אמנה", שעיקרה: יצירת רצפים ישראלים באמצעות יישובים וצירי תנועה, כדי לבלום את רצף פלשתיני עתידי, אם חלילה יתעורר מחדש המו"מ המדיני.

הדוגמא הטובה ביותר היא זו שיצרה את ציר "חוצה שומרון ההתיישבות". בתחילת חודש יוני 2003 נפתח לתנועה כביש אריאל-רחלים, המחבר את כביש 60 מהיישוב רחלים שמדרום לצומת תפוח אל קריית-המדע באריאל. מדובר בכביש בעל משמעות אסטרטגית. הוא השלים את ציר "חוצה שומרון ההתיישבות", המאפשר חיבור תחבורתי ממערב השומרון ועד בקעת הירדן. כביש חוצה שומרון יוצר את הרצף בין גוש אלקנה-אורנית דרך ברוכין לאריאל, עם הסתעפות מצומת גיתאי אבישר צפונה לכיוון רבבה, יקיר, נופים, עמנואל וגוש קרני-שומרון-קדומים. אריאל הפכה להיות צומת דרכים, כשהיא מתחברת מערבה בכביש חוצה-שומרון הישן, מזרחה לכיוון צומת תפוח ובקעת-הירדן, ובכביש החדש דרומית-מזרחית לנופי-נחמיה, שכונת הקרוואנים המערבית של רחלים.

כל המאחזים ביש"ע נבנו בתוך תחומי "קו כחול" - זה הקו המסומן במפות, הקובע את תחומי כל יישוב על פי החלטת אלוף פיקוד המרכז. סימון "הקו הכחול" של היישובים נעשה לצורך הרחבת תחומי היישוב בדרך כלל על פי ההבנות הביטחוניות של קציני הפיקוד, ויצירת תוכנית אורבנית שתאפשר בהמשך הפיכת היישובים לגושי התיישבות. לא פעם התגלעו מחלוקות בין המתיישבים לצבא, לגבי קביעת תוואי הקו הכחול. אחרי סימון "הקו הכחול" מוקצה השטח לחטיבה להתיישבות, וזו מכינה את תוכנית המיתאר של היישוב. מזה שנים רבות נוהגים ראשי מועצת יש"ע לסמן את קצוות "הקו הכחול" גם בשטח, באמצעות הקמת מאחזים בקצות השטח, כדי ליצור עובדה קיימת.

ממשלת שרון הראשונה (2001-2003), בניגוד לשניה (2003-2006), רצתה בהרחבת ההתיישבות. היא אפילו ראתה בכך תגובה למלחמה. הערבים פתחו במלחמה, הם ישלמו מחיר, והמחיר הוא הרחבת היישובים - זו היתה התפיסה של שרון בממשלתו הראשונה. ואת מדיניות ממשלת ישראל קבע ראש הממשלה, במיוחד כשראש הממשלה הוא אריאל שרון.

התפנית האידיאולוגית של שרון ב'התנתקות', מבונה ההתנחלויות למחריבן - בנוסף לגוש-קטיף הוחרבו עוד ארבעה יישובים בצפון השומרון - הנחיתה מכה על ההתיישבות, אבל לא מכה ניצחת. בשנת 2014 מונה ההתיישבות ביהודה ושומרון 370 אלף תושבים, רובם - כ-270 אלף - בגושי התיישבות גדולים, והשאר מחוצה להם, ביישובים מבודדים או בגושי התיישבות קטנים יותר.